

HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI SOHASIDAGI TAYYORGARLIK DARAJASINI O'RGANISH, BAHOLASH VA ILMIY-TADQIQ QILISH ORQALI AHOLINING TURLI QATLAMLARI ORASIDA HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNI ILMIY-METODIK TA'MINLASH

Ziyodulloyev Baxriddin Mardonovich

*Buxoro viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi
Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada hayot faoliyati xavfsizligining asoslari bo'lgan mehnat muhofazasi, mehnat kodeksi, jamoat nazorati, moddiy va ma'naviy javobgarliklar bo'yicha fikr mulohazalar yuritiladi. Shuningdek ilmiy-tadqiqot faoliyati orqali aholi qatlamlari orasida hayot faoliyati xavfsizligi madaniyatini shakllantirish asoslari muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: mehnat muhofazasi, mehnat kodeksi, qonun, modda, inson huquqlari, ma'muriy javobgarlik.

KIRISH

Mehnat muhofazasi - ish jarayonida insonning mehnat qobiliyatini, sog'ligi va xavfsizligini ta'minlash uchun yo'naltirilgan qonunlar majmuasi bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnik, gigienik va profilaktik tadbirlarni o'z ichiga qamrab olgan. Har qanday demokratik jamiyatda inson huquqlarini himoyalashga qaratilgan qonun asoslari bo'lishi zarur.

ADABIYOTLAR SHARHI

1992 yil 8 dekabr kuni qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ana shu qonun asoslari bo'lib hizmat qiladi. Konstitutsiyaning IX bobi insonning iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarini himoya qilishga qaratilgan.

37-moddada “Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko'rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalanih huquqiga egadir”.

39-moddada “Har kim qariganda mehnat layoqatini yo'qotganda, shuningdek, boquvchisidan mahrum bo'lganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minot olish huquqiga ega”.

40-moddada “Har bir inson malakali tibbiy hizmatdan foydalanish huquqiga ega” deb belgilab qo'yilgan.

X bobning 43-52- moddalarida inson huquqlari, burchlari va erkinliklari belgilangan.

Tashkilotlarda mehnat xavfsizligiga doir barcha qaror va hujjatlarni tahlil qilish, kelgusi mehnat xavfsizligi darajasini ko'tarish, ish yuritishda texnika xavfsizligi mashg'ulotlarini o'tkazish, o'quv yurtlari o'qituvchilari, talabalari, xizmatchi va ishchilari o'rtasida shikastlanishlarni oldini olish, davlat standarti masalalari talablariga rioya etish maqsadida 1993 yil 6 mayda “Mehnatni muhofaza qilish to'g'risi”dagi qonun qabul qilingan. Bu qonunda jamoat shartnomasi, mehnat

shartnomasi, kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish, mehnat intizomi, ayollar va bolalar mehnati, ijimoiy va boshqa masalalar yoritilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Hayot faoliyati xavfsizligi fanining asosiy vazifalari [1]:

1. Xavflarning identifikatsiyasini o'rganish. Bunda inson faoliyati jarayonida yuzaga keladigan xavflarning kelib chiqish sabablarini, uning xususiyatlarini va ko'ngilsiz oqibatlarini o'rganish.

2. Ishlab chiqarish jarayonlarida va xizmat ko'rsatish sohalarida xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratishga qaratilgan chora-tadbirlarni o'rganish.

3. Ishlab chiqarish jarayonlarida kasb kasalliklarini kamaytiradigan uslubiyatlarni ishlab chiqish.

4. Fuqarolarni turli xavflardan, tabiiy ofat, avariya va halokatlardan himoyalanihusullariga o'rgatish.

5. Mehnat jarayonlarida baxtsiz hodisalarning oldini olish chora- tadbirlarini o'rganish.

6. Tabiiy, texnogen va ekologik shikastlanish o'choqlaridagi fuqarolarni qutqarishva tiklash ishlarini o'tkazish.

7. Jarohatlangan insonlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatishni o'rgatish.

Ishlovchilarning himoya vositalari inson organizmiga eng ma'qul sharoitlarni yaratish va quyidagilarni ta'minlashi lozim [2]:

- ish zonasidan xavfli va zararli moddalar miqdorini kamaytirish, ularning ta'sirini uzoqlashtirish yoki haydash; zararli omillar miqdorini belgilangan darajadagi sanitar normagacha kamaytirish; ishlovchilarni qabul qilingan texnologiyalar va ish sharoitlarida xamroh bo'lgan zararli va xavfli ishlab chiqarish omillaridan himoya qilish; texnologik jarayon buzilganda paydo bo'ladigan salbiy omillardan himoya qilish. Himoya vositalarini tanlash har bir alohida holatlarda mehnat xavfsizligi talablariga asosan amalga oshiriladi. Xavfsizlikni ta'minlash prinsiplari va usullarini gavdalantirishda har xil himoya vositalari qo'llaniladi. Himoya vositalarining qo'llanilish xarakteri bo'yicha kollektiv himoya vositalari (KHV) va shaxsiy himoya vositalariga (SHHV) bo'linadi. Har biri vazifasiga ko'ra sinflarga bo'linadi. KHV zararli va xavfli omillarga bog'liq holda shovqindan, titrashdan, elektrostatik zaryadlardan himoyalash vositalariga sinflanadi. ShHV asosan himoyaladigan inson a'zosi yoki a'zolar guruhiga qarab: nafas a'zolarini, qo'l, bosh, bet (yuzni), ko'zni va eshitish a'zolarini himoya qilish vositalariga bo'linadi. KHV texnik tayyorlanishiga qarab quyidagi guruhlarga bo'linadi: to'siqlar, blokirovkalar, tormozlar, saqlovchi moslamalar, yorug'lik va ovoz signallari, xavfsizlik asboblari, signal ranglari, xavfsizlik belgilari, avtomatik nazorat qurilmalari, masofadan boshqarish vositalari, elektr jihozlarini erga ulash va nollash qurilmalari, shamollatish (ventilyasiya), yoritish, isitish, sovutish (konditsionerlash), izolyasiyalash, germetizatsiyalash vositalari kiradi.

Mehnatni muhofaza qilishda ergonomikaning ahamiyati.

Hayot faoliyati xavfsizligi fanini o'rganishda ijtimoiy, texnik, gumanitar fanlar qatorida ergonomika fanining ham ahamiyati katta. Ergonomika atamasi grekcha ergon

– ish, nomosqonun degan ma’noni anglatadi va bu so’z 1949 yida Angliyada yuritila boshlanib, keyinchalik keng tarqalishiga olib keldi [4].

Ergonomika - bu mehnat qurolining va mehnat sharoitining inson talablariga moslashuvi haqidagi fandır. Bu fanning maqsadi inson mehnat qilish jarayonida qulay, xavfsiz sharoitlarni yaratish, mehnat unumdorligini oshirishga bulgan imkoniyatlarni o’rganishdan iborat. Bu vazifani bajarishda inson va muhit tavsifnomalari aniq yoki ma’lum darajada mos tushishi o’rganiladi va xavfsizlik bilan bog’liq muhim vazifalar yechiladi.

Qadimdan inson o’z mehnat qurollariga va mehnat sharoitiga moslasha borgan va bu stixiyali ravishda bo’lgan. Ayni vaqtda insonlardan ham aniqlik, ham tez reaksiya, hambexato harakat qilish talab etiladi. Bu harakatlarda katta asabiy va psixik zo’riqish bilan bog’liqdir.

XULOSA VA MUNOZARA

Insonning kuchi va energetik qobiliyati ma’lum chegaraga ega. Shuning uchun ish jarayonida boshqarish tizimida charchash maqsadga muvofiq bo’lmagan oqibatga olib kelishi mumkin. Shuningdek, ish tizimidagi aniqlik pasayadi. Bunday cheklanish yoki atrof-muhitga bog’liq bo’lgan vaziyat, omillar e’tiborga olinishi kerak. Energetik moslik operatorning optimal imkoniyatlari asosida talab qilinadigan kuch, sarflanadigan quvvat, harakatning aniqligi va tezligi bilan mashinani boshqarilishidagi kelishuvni ifodalaydi. Shunday qilib soha bo’yicha aholiga ilmiy-metodik yo’nalishlar berish inson faoliyati madaniyatining oshishiga, fuqarolar savodxonligining yuksalishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O’zbekiston Respublikasining Mehnatni muxofaza qilish to’g’risidagi qonuni. Toshkent, 2013 y.
2. Goipov X.E. Mehnat muxofazasi. Toshkent, “Mehnat”, 2010 y.
3. Otaxonov M. Qurilishda Mehnat muxofazasi va xavfsizlik texnikasi. Toshkent, “Mehnat”, 2011 y.
4. Sharafutdinova, R. I., Muratova, G. S., & Tursunbaeva, M. T. K. (2020). Ekologik ta’lim va tarbiya tushunchalarini shakllantirish tamoyillari. *Biologiya i integrativnaya meditsina*, (1 (41)).